

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.59

Аналіз та класифікація факторів впливу на рівень життя населення

Башинський Т.В.здобувач кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницького національного університету

В статті досліджуються основні фактори впливу на рівень життя населення. Огляд наукових статей інших науковців та їх пропозиції щодо класифікації цих факторів за різними ознаками дозволяє провести критичний аналіз існуючих підходів до класифікації. На основі отриманих результатів пропонуються рекомендації щодо покращення цих класифікацій з урахуванням актуальних практичних проблем.

Ключові слова: рівень життя населення, якість життя, соціальна політика, фактори, Україна.

Башинский Т.В. АНАЛИЗ И КЛАССИФИКАЦИЯ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА УРОВЕНЬ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

В статье исследуются основные факторы, влияющие на уровень жизни населения. Обзор научных статей других ученых и их предложений касательно классификации этих факторов по различным классификационным признакам позволяет провести критический анализ существующих подходов к классификации. На основе полученных результатов предлагаются рекомендации по улучшению этих классификаций с учетом актуальных практических проблем.

Ключевые слова: уровень жизни населения, качество жизни, социальная политика, факторы, Украина.

Bashynskiy T.V. ANALYSIS AND CLASSIFICATION OF FACTORS AFFECTING THE STANDARD OF LIVING OF THE POPULATION

The article examines the main factors affecting the standard of living of the population. A review of studies of other scientists and their proposals concerning the classification of these factors using different classification characteristics allows conducting critical analysis of existing approaches to classification. On the basis of these results the author formulates recommendations for improving the existing classifications, taking into account current practical problems.

Keywords: standard of living, quality of life, social policy, factors, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Обговорення рівня життя населення країни та окремих регіонів постійно є актуальним питанням будь-яких політичних дебатів. Кожне політичне рішення розглядається через призму його впливу на життя пересічного громадянина. Тому і для науковців тема соціально-економічного розвитку та забезпечення достойного рівня життя людини буде завжди актуальною.

Перелік напрямів, за якими здійснюється оцінка рівня життя населення, а також різноманітність показників, які при цьому використовуються, свідчить не тільки про складність самого поняття, але й про те, що на рівень життя населення впливає багато різних чинників. Вивчення цих чинників важливе для того, щоб в подальшому свідомо ними управляти. Саме такий підхід дозволяє досягти бажаних

соціально-економічних показників в окремих регіонах та в країні в цілому. Водночас, через зміни зовнішнього середовища, появу нових статистичних даних, зміну домінуючих в суспільстві цінностей залишається необхідність у подальших теоретичних і практичних дослідженнях факторів впливу на рівень життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукової літератури показав, що питання дослідження факторів впливу на рівень життя населення у той чи інший період часу цікавить багатьох науковців. Таким дослідженням присвячені праці вітчизняних науковців О.Д. Гордей, А.С. Мадрикіної, Н.В. Парфенової, Л.М. Черенько [1–4]. Робота Н.В. Філіпчук та І.М. Буднікевич [5] присвячена вивченню факторів, що формують рівень життя міського населення, тоді як М.С. Татаревська розгля-

дає проблеми рівня життя в сільській місцевості [6]. Крім цього, обговорення факторів впливу на рівень життя населення зустрічається і в працях, присвячених проблемам оцінки [7; 8].

Водночас огляд літератури дозволив визначити й існуючі проблеми в дослідженнях за цим напрямом. Так, фактори впливу на рівень життя населення доволі часто плутають з показниками, за допомогою яких проводиться оцінка рівня життя населення. Дійсно, фактори вимірюються за допомогою показників, але показники рівня життя населення не обов'язково відображають усі фактори впливу. Крім цього, багато дослідників вивчають лише один фактор, тоді як проблема класифікації сукупності факторів залишається не до кінця вирішеною.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Приймаючи до уваги досягнуті результати досліджень факторів впливу на рівень життя населення, вважаємо за необхідне продовжити роботу в цьому напрямку. Ця необхідність виникає, з одного боку, через важливість самого питання, а з іншого – через існуючі прогалини в літературі на цю тему. Тому метою статті є проведення аналізу факторів, що впливають на рівень життя населення; існуючих класифікацій цих факторів; формування рекомендацій щодо вдосконалення існуючих класифікацій факторів, що впливають на рівень життя населення країни чи регіону.

Викладення основного матеріалу дослідження. Більшість науковців при обговоренні поняття «рівень життя населення» обирають підхід, відповідно до якого рівень життя (або інше споріднене поняття) розглядається як сукупність різних компонентів. Так, наприклад, Державною службою статистики України пропонується вимірювати подібний показник регіонального людського розвитку, який враховує шість аспектів: «Відтворення населення», «Соціальне становище», «Комфортне життя», «Добробут», «Гідна праця» та «Освіта». У підходах інших організацій та науковців також влючені ці та інші компоненти [7] і ця різноманітність компонентів або напрямів оцінюється за допомогою не менш різноманітного переліку показників.

Така багатогранність поняття рівня життя населення створює додаткові труднощі при розробці деталізованої класифікації факторів впливу на рівень життя населення. Крім цього, з часом можуть з'являтися нові визначальні чинники або змінюватися значення чинників в

сукупному ефекті. Тим не менш, як зазначалося вище, окремі науковці вже зробили певні спроби систематизувати ці фактори.

При подальшій роботі над аналізом існуючих класифікацій факторів впливу на рівень життя населення та їх вдосконаленням пропонуємо користуватися принципами проведення класифікації, запропонованими Е.М. Коротковим [9]:

1. Принцип єдності критерію.
2. Принцип зіставності поділу явищ та понять.
3. Принцип альтернативності або взаємовиключення груп, що виділяються дослідником.
4. Принцип багатоступінчатості класифікації.
5. Принцип повноти класифікації для кожного рівня.

Насамперед, розглянемо одну з найпоширеніших класифікацій. Більшість науковців поділяють фактори на такі загальні групи, як суспільно-політичні, соціальні, фінансово-економічні, інтелектуально-культурні та природно-кліматичні фактори. Така класифікація дозволяє визначити сферу походження того чи іншого чинника і вибрати способи врахування певної групи факторів при розробці стратегій, планів та програм соціального розвитку країни чи окремих регіонів. Так, суспільно-політичні фактори об'єднують групу факторів, які пов'язані з характером суспільного устрою, рівнем розвитку інституту права, співвідношення різних гілок влади тощо. Сьогодні політична ситуація в Україні як ніколи свідчить про важливість врахування факторів, пов'язаних із політичною системою в країні та прийнятими політичними традиціями і практикою розв'язання проблем політичного характеру.

Серед економічних факторів варто виділити зростання або зменшення національного доходу, що впливає на всі сфери суспільного життя. Також до економічних факторів можна віднести рівень інфляції в країні, рівень розвитку продуктивних сил в регіоні тощо. Інтелектуально-культурні фактори включають і рівень освіти населення, звичаї, традиції та релігію, усталені в суспільстві норми поведінки.

Не дивлячись на фаєливість такої класифікації, вона є досить узагальненою, що ускладнює підбір найбільш ефективних способів управління цими факторами. Крім цього, не зрозумілим є те, в яку групу відносять фактори, пов'язані зі здоров'ям населення. Тому необхідною є подальша розробка класифікації факторів впливу на рівень життя населення за іншими класифікаційними ознаками.

Н.А. Горелов поділяє фактори на фактори внутрішнього та зовнішнього впливу [10]. До факторів зовнішнього впливу науковець відносить економіко-географічне положення; природно-кліматичні умови; природно-ресурсний потенціал; демографічний потенціал і структуру населення; структуру і спеціалізацію господарства; фінансове забезпечення; тип (рівень) соціально-економічного розвитку регіону. До внутрішніх факторів науковець відносить доходи населення; споживання і видатки населення; грошові заощадження, майно і житло; співвідношення рівня доходів і вартості життя; соціальну диференціацію населення; малозабезпечені верстви населення; характеристику стану галузей соціальної сфери. Н.В. Парфенова [3] слушно зазначила, що така класифікація не є повною. Крім цього, варто зауважити, що як класифікаційна ознака, так і виділені в окремі групи фактори потребують додаткового роз'яснення, оскільки залишається незрозумілим, як саме науковець розподіляє фактори і яку практичну ціль ставить за основу.

У свою чергу, Н.В. Парфенова запропонувала свій варіант, який включає такі класифікаційні ознаки [3]:

1. За змістом (економічні, соціально-демографічні, медичні, природно-географічні, екологічні, релігійні, нормативно-правові, інформаційні). Таке узагальнене групування подібне до того, що обговорювалося вище. Воно дозволяє визначити джерела походження факторів, зрозуміти їх природу та можливість управління ними, але також потребує додаткових роз'яснень щодо того, які конкретні фактори входять до тієї чи іншої групи. Водночас, класифікаційною ознакою, на нашу думку, є сфера походження фактора. Крім цього, доцільно об'єднати цей перелік з іншими аналогічними групуваннями, включивши сюди політичні фактори.

2. За оцінками якості життя (об'єктивний та суб'єктивний аспекти). В даному випадку мова йде про те, що рівень життя населення містить в собі не тільки об'єктивний, але й суб'єктивний компонент. Кожна людина має різне сприйняття рівня свого матеріального благополуччя. Окремі методики оцінки враховують лише перший, тоді як інші приймають до уваги і другий – суб'єктивний аспект.

На нашу думку, ця класифікаційна ознака та, відповідно, групування також потребує додаткового пояснення та доопрацювання. Об'єктивність та суб'єктивність є, насамперед, характеристиками оцінки рівня життя

населення. І саме суб'єктивна та об'єктивна оцінки можуть формуватися під впливом тих чи інших факторів. Наприклад, на суб'єктивне сприйняття рівня життя може впливати система цінностей, що домінує у суспільстві, професійна приналежність тощо. Питанню суб'єктивного сприйняття добробуту присвячені праці не тільки в економіці та соціології, але й у психології. Не заглиблюючись в деталі, для узагальнення вищеобговореного зазначимо, що в межах цієї класифікаційної ознаки фактори дуже узагальнено групуються на ті, що впливають на об'єктивну оцінку рівня життя населення, та окремо фактори, що впливають на суб'єктивну оцінку. Для зручності, в межах кожної групи фактори можуть бути поділені за сферою походження або компонентом, який підлягає оцінці.

3. За характером впливу (позитивний, негативний). Віднесення тих чи інших факторів до однієї з груп за цією ознакою може мати тимчасовий характер. Водночас це дозволяє визначити загальні тенденції в розвитку окремих явищ, розробити план заходів, направлених на усунення негативного впливу одних факторів та посилення позитивного впливу інших.

Стосовно назви класифікаційної ознаки хочемо відмітити, що, не дивлячись на те, що стаття присвячена факторам впливу на рівень життя населення, необхідно зазначити, що для деяких факторів буває важко визначити наявність причинно-наслідкового зв'язку. У цьому випадку коректніше говорити про характер взаємозв'язку між досліджуваними факторами, а не характер впливу.

4. За структурою якості життя (якість населення; якість середовища проживання; якість дозвілля і відпочинку; якість функціонування). У цьому випадку варто зазначити, що підхід до структурування якості життя або рівня життя хоч і є суб'єктивним, але дозволяє сфокусувати увагу на факторах, які спричиняють проблеми саме в певній сфері. Тут також варто звернути увагу на взаємозв'язок факторів однієї групи з факторами іншої групи. Так, якість середовища проживання має безпосередній вплив на якість населення, якість роботи та відпочинку, і навпаки.

Не зовсім зрозумілим є те, що розуміє автор під «якістю функціонування». Також, на нашу думку, автором наведено не вичерпний перелік компонентів якості життя, за якими групуються фактори. Сюди можна додати якість професійного життя, а до якості середовища віднести рівень розвитку інфраструк-

тури (сюди входить і наявність соціальної інфраструктури (лікарні, дитячі садочки, школи, культурні заклади), дорожньо-транспортної інфраструктури, державних та недержавних фінансових установ тощо).

5. За напрямом впливу (зовнішні, внутрішні). Ця класифікаційна ознака хоч і є однією з найулюбленіших у вітчизняних науковців, у даному випадку викликає більше запитань, а також, як і більшість попередніх класифікаційних ознак, вимагає додаткових пояснень. Незрозуміло, що автор розуміє під напрямом впливу, а також по відношенню до чого фактори мають бути зовнішніми чи внутрішніми.

Якщо мова йде про певний населений пункт або територію з певними географічними межами, тоді доцільніше було б групувати фактори як локальні, регіональні, державні, глобальні.

6. За часом дії (постійні, тимчасові). Таке групування дозволяє управлінцям краще спланувати план дій щодо усунення негативного впливу одних факторів та підтримки позитивної дії інших факторів. Наприклад, тимчасовим фактором може стати природне стихійне лихо. Знаючи про існування такого фактора, держава створює спеціальні фонди для усунення наслідків стихійних лиха. Безпосередні заходи щодо подолання негативних наслідків зазвичай носять короткостроковий характер. Водночас, окремі фактори можуть мати постійний характер. Знову повертаючись до природно-кліматичних умов, можна навести приклад важкодоступних гірських територій. У даному випадку, таке розташування населених пунктів є постійним і воно постійно створює певні труднощі в забезпеченні певного рівня життя місцевого населення.

Інший науковець, А.С. Мандрикіна, пропонує також класифікувати фактори впливу на якість життя населення таким чином: ті, котрі мають прямий вплив на якість життя (якість трудового життя, умови життя, навколишнє середовище, задоволеність життям), та ті, які непрямим чином впливають на якість життя (демографічна ситуація, фінансове забез-

печення, правове забезпечення, охорона здоров'я, освіта, соціальне середовище). Як пояснює науковець, фактори прямого впливу безпосередньо поліпшують або погіршують якість життя. Наведемо приклад: якщо говорити про умови життя окремої людини, то важливим є рівень житлово-комунальних послуг; у той же час, недосконалість правової системи може залишатися непоміченою, поки людина не зіштовхнеться з певними юридичними проблемами. Водночас викликає критику те, які саме фактори автор відносить до однієї та другої групи.

Окремою класифікаційною ознакою пропонуємо поділити фактори за їх монетарною природою на фінансові та нефінансові фактори. Дуже часто при оцінці рівня життя населення основну увагу приділяють фінансовим факторам. Тому особливе місце серед них займають соціальні стандарти та гарантії [7], такі як мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, виплати по безробіттю тощо. Водночас залишається багато факторів немонетарного характеру, які також можуть мати визначальний вплив на рівень життя населення: це і кліматичні умови, екологічна ситуація, окремі політичні фактори, стан здоров'я окремої людини тощо.

Крім цього, фактори можуть залежати від певного суб'єкту впливу. Так, це може бути вплив держави або ж недержавних суб'єктів (підприємств, організацій, установ, окремих осіб).

Висновки з цього дослідження. Таким чином, в роботі проаналізовані існуючі підходи до класифікації факторів впливу на рівень життя населення, виявленні сильні сторони та недоліки існуючих класифікацій та запропоновані авторські вдосконалення. Зокрема, автором надані рекомендації щодо зміни назви окремих класифікаційних ознак, запропоновані додаткові класифікаційні ознаки: за географічним масштабом дії; за монетарним характером; за характером взаємозв'язку.

Подальшого дослідження потребують окремі групи факторів або навіть окремі фактори в умовах України, а також порівняння їх дії в Україні та в розвинутих країнах світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордей О.Д. Система чинників і фінансові показники вимірювання рівня життя населення / О.Д. Гордей // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 222–225. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pgip/2009_10/Gordej.pdf
2. Мандрикіна А.С. Якість життя населення в контексті соціально-економічного розвитку країни / А.С. Мандрикіна // Державне будівництво. – 2013. – №2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2013_2_33

3. Парфенова Н.В. Класифікація факторів формування якості життя населення регіону / Н.В. Парфенова // Соціум. Наука. Культура: Матеріали четвертої всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (28–30 січня 2009 р.). – Київ, 2009. – С. 44–45.
4. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л.М. Черенько. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. – 428 с.
5. Філіпчук Н.В. Фактори формування якості життя міського населення / Н.В. Філіпчук, І.М. Буднікевич // Схід. Спецвипуск. – № 1(108). – 2011. – С. 186–190.
6. Татаревська М.С. Рівень життя сільського населення: оцінювання та напрями поліпшення : [монографія] / М.С. Татаревська. – Одеса: ВМВ, 2007. – 298 с.
7. Башинський Т.В. Рівень життя населення: огляд методик оцінки / Т.В. Башинський // Науковий вісник УжНУ. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 2(43). – С. 232–234.
8. Борисенко Т.М. Регіональні аспекти забезпечення гідного рівня життя населення України / Т.М. Борисенко // Економіка промисловості. – 2013. – № 4(64). – С. 181–187.
9. Коротков Э.М. Исследование систем управления / Э.М. Коротков. Москва. Издательско-консалтинговая компания «ДеКА» 2000. – 130 с.
10. Политика доходов и качество жизни населения / под ред. Н.А. Горелова. – СПб.: Питер, 2003. – 653 с.